

บทที่ ๕

สรุป

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการศึกษาของไทย พบว่าตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีก่อนที่จะมีการนำการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาใช้นั้น สถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาก่อตั้งมามีอยู่ ๓ สถาบัน คือ วัด ครอบครวั และวัด ซึ่งวัดเป็นสถาบันทางศาสนาที่จะทำหน้าที่ให้การศึกษาก่อตั้งมามีอยู่โดยกว้างขวางที่สุดโดยไม่จำกัดประเภทและชั้นของผู้เรียน เนื้อหาหลักสูตรและระบบการศึกษาของสงฆ์และฆราวาสมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากทั้งในด้านการศึกษาภาษาไทย ภาษาบาลี หนังสือขอม จริยศาสตร์ พุทธศาสตร์ ลักษณะความรู้และโลกทัศน์ของสงฆ์และฆราวาสที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งใหญ่คือวัดจึงไม่แตกต่างกันเลย กลับมีความต่อเนื่องในแง่ที่ว่าชาวบ้านทั้งหลายถือว่าการศึกษาชั้นมูลฐานหรือการศึกษาค้นคว้าวิธีก็เพื่อเป็นเครื่องมือและแนวทางสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม และเพื่อเป็นการเตรียมตัวสำหรับการบวชเรียนต่อไป และชาวบ้านยังได้มีโอกาสศึกษาวิชาช่างแขนงต่าง ๆ จากวัดได้อีกด้วย การศึกษาเพื่ออบรมสั่งสอนด้านศีลธรรมและจริยธรรมเป็นเรื่องที่จริงจังและสำคัญมากสำหรับสังคมไทย เพราะแม้ว่าอัตราผู้หนังสือโดยการศึกษาก่อนหน้านั้นจะอยู่ในระดับต่ำ แต่ชาวบ้านก็ยังนิยมส่งลูกหลานให้ไปเล่าเรียนที่วัดด้วยเหตุผลที่ว่าพระท่านจะได้อบรมบุตรหลานของตนให้เป็นผู้มีศีลธรรมจรรยาที่มีความประพฤติและกิริยามารยาทที่ดีนั่นเอง ลักษณะการศึกษาในสังคมไทยคงเป็นเช่นนี้เรื่อยมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเนื่องจากแรงผลักดันจากภายนอก การศึกษาในรูปแบบเดิมนั้นไม่อาจสนองความต้องการการปรับปรุงประเทศทั้งในแง่ของการผลิตบุคคลากรที่มีความรู้ความสามารถเพื่อรับใช้ระบบราชการ การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อความมั่นคงของชาติ หรือเพื่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของรัฐที่เกิดจากการวิวัฒนาการของอารยธรรมตะวันตก โดยกำหนดให้มีสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาโดยเฉพาะ โดยเหตุที่สถาบันครอบครวัและสถาบันศาสนาไม่อาจสอนพุทธศึกษาให้แก่

แก้ไค้พอ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น เวลา บุคคลากร ตลอดจนความรู้ด้านวิชาการ

ได้มีการจัดตั้ง โรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมทรณพาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ในแนวนโยบายที่จะบำรุงการศึกษาของสามัญชนนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วัดเป็นสถานที่จัดตั้ง โรงเรียนทวยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑. การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดเป็นการใช้วิธีการใหม่โดยอาศัยสถาบันการศึกษาแบบเก่า เป็นการดำเนินการที่แยบคายเพราะทำให้ราษฎรไม่ตื่นตกใจหรือเกิดความไม่แน่ใจว่า การศึกษาระบบใหม่จะไปทำลายแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่อยู่กับวัฒนธรรมทางศาสนาของคนและอาจไม่ยอมรับการจัดการศึกษานอกเขตวัด ทำให้การศึกษาระบบโรงเรียนไม่เป็นที่นิยม อีกทั้งยังสิ้นเปลืองงบประมาณมาก ทำให้ไม่อาจขยายได้แพร่หลาย ทางราชการจึงอาศัยศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัดมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความยอมรับต่อการศึกษาแบบใหม่ เป็นการชำระไขว้ซึ่งรูปแบบแห่งวัฒนธรรมของชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน ไม่เป็นการเสื่อมประโยชน์แก่วัดที่เคยได้รับความอุปถัมภ์และการอุดหนุนจากราษฎรที่ได้ฝากบุตรหลานตนให้เล่าเรียนอยู่ในวัดมาก่อน และรัฐก็มีนโยบายที่จะใช้การศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพของประชากร เพื่อส่งเสริมสำนักต่อชาติบ้านเมือง ความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชาติ รวมทั้งการส่งเสริมการศึกษาภาษาไทยภาคกลางให้แพร่หลายสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อแก้ไขความแตกต่างในวัฒนธรรมค่านิยมในคุณภาพการสร้างชาติ วัดจะเป็นสถานที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ การเมืองและสังคมที่ราษฎรมั่นถือพุทธศาสนายอมรับ

๒. เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรมีความประพฤติชอบ มีความสามารถในการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ และเป็นพลเมืองดีของประเทศ เป็นการตั้งเป้าหมายของการศึกษาเพื่อการอบรมสั่งสอนค่านิยมธรรม โดยการนำเอาพุทธธรรมอันเป็นหลักวิธีในการดำเนินชีวิตของชาวไทยมาประสมประสานและประยุกต์เข้าสู่บทเรียนและหลักสูตรในการเรียนการสอน

๓. เพื่อการประหยัดงบประมาณของแผ่นดินโดยใช้วัด มีสถานที่ ครู ที่สามารถสนองความต้องการในการขยายการศึกษาออกสู่หัว เมือง ใค้อยู่แล้ว รัฐจะไค้ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย

จ่ายในด้านการศึกษามากนัก และยังได้อาศัยความอุดหนุนจากราษฎรในรูปของเงินบริจาคเรื่อยไป เพื่อบำรุงการศึกษาหรือจัดตั้งบ้านอื่น ๆ การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดจึงประหยัดงบประมาณแผ่นดินไ้มาก

การดำเนินการ

๑. ด้านการบริหาร ในระยะแรกได้มีการแต่งตั้งพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ให้เป็นผู้ อำนวยการศึกษามณฑลหัวเมือง แต่หลังจาก พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นไป เมื่อได้มีการตราพระราช บัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แล้ว รัฐได้มอบหมายให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจสิทธิขาดใน การบริหารการศึกษา โดยอาศัยความช่วยเหลือจากคณาธิการจากกระทรวงธรรมการและความ ช่วยเหลือในงานด้านธุรการและที่อำนวยความสะดวกจากกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหน่วยงานเจ้า ของท้องถิ่น

เจ้าคณะมณฑลจะเป็นผู้พิจารณาในการจัดสรรงบประมาณเงินอุดหนุนเพื่อบำรุงโรงเรียน ต่าง ๆ เพื่อเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ค่าใช้จ่ายเพื่อการบำรุงรักษาโรงเรียน นิคมภัตของครูพระ การจัดหาเงินโดยการเรียกรับหรือบอกรับ เพื่อใช้เป็นทุนด้านการจัดการศึกษา การคัดเลือกพระ เณร เพื่อส่งไปเรียนวิชาครูในกรุงเทพฯ หรือโรงเรียนตัวอย่างมณฑล การ รวบรวมข้อมูลและการสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการศึกษา การนิเทศก์การปฏิบัติงานด้าน การศึกษา การคัดเลือกสถานที่จัดตั้งเป็นโรงเรียน การติดตามและประเมินผลการเรียนการสอน การตรวจตรากิจการของโรงเรียน ซึ่งพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจะเป็นผู้มีบทบาทในด้านการ บริหารมาก โดยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะมณฑลมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ทั้งนี้ด้วย เหตุผลที่พระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับการบริหารงานด้านการศึกษาของมหา มกุฏราชวิทยาลัยมาก่อน พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ จัดการศึกษาจึงทรงมีความมั่นใจและไว้วางใจในความสามารถของพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้

๒. ด้านวิชาการ

๒.๑ หลักสูตร ในระยะแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มอบให้คณะสงฆ์ช่วยจัดการศึกษาของชาตินั้น ยังไม่มีความแตกต่างด้านวิชาการระหว่างฆราวาส

กับคณะสงฆ์มากนัก วิชาความรู้พื้นฐานที่มีการถ่ายทอดในระยะแรกของการนำการศึกษาแบบโรงเรียนเข้ามาใช้ยังคงเป็นการเน้นความรู้จากการเขียน การอ่าน วิชาเลข และการอบรมค่านิยมธรรมจรรยา ซึ่งเป็นวิชาความรู้ที่พระสงฆ์ศึกษาค้นค้นธรรมะสามารถสอนได้ หลักสูตรที่กำหนดให้เรียนโดยส่วนกลาง คือความรู้ภาษาไทย วิชาเลขขั้นพื้นฐาน ที่จำเป็นแก่การใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นการบวก ลบ คูณ หาร วิชาธรรมที่พระสงฆ์มีความถนัดอยู่แล้ว ทั้งนี้กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและสตรีได้พิมพ์หนังสือเบญจศีลเบญจธรรม และนวโกวาท ขึ้น เพื่อใช้ในการสอนวิชาธรรมจริยานี้ วิชาเครื่องเลี้ยงชีพ เท่าที่ปรากฏคือการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพต่าง ๆ จากพระสงฆ์ที่มีความรู้ในระยะต่อมาได้มีการจัดหาบทความที่มีผู้แต่ง เกี่ยวกับการทำไร่นาที่ได้เคยลงพิมพ์ในหนังสือวารสาร ต่าง ๆ เพื่อจัดพิมพ์แจกจ่ายให้กับครูพระและนักเรียนด้วย

๒.๒ ครู กำหนดให้พระสงฆ์ที่มีความรู้เป็นครูสอน เว้นไว้แต่กรณีที่เป็นเมื่อไม่สามารถหาพระสงฆ์มาสอนได้ให้ใช้ฆราวาสเป็นครูสอน และได้มีการปรับปรุงส่งเสริมคุณภาพมาตรฐานทางวิชาการของพระสงฆ์เป็นครูด้วย ในระยะแรกได้มีการส่งพระสงฆ์ สามเณร มาเรียนเพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัย และมีการส่งครูจากมหาวิทยาลัยไปสาธิตและแนะนำแนวการสอนตามวัดต่าง ๆ ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพื่อฝึกหัดผู้ที่จะเป็นครูในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษาชั้นที่กรุงเทพฯ คือ โรงเรียนฝึกหัดครูมูลเมืองตะวันตก ซึ่งรับนักเรียนทั้ง ฆราวาสและบรรพชิตผู้ประสงค์ที่จะเป็นครูชั้นมูลศึกษา นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งโรงเรียนใหญ่ประจำมณฑลต่าง ๆ เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูประจำมณฑล วิทยาลัยฝึกหัดครูทั้งที่เป็นฆราวาสและเป็นสงฆ์ เพื่อช่วยเหลือครูและให้รู้แนวทาง และระเบียบวิธีการสอนตามหลักวิชาการศึกษาคด้วย

๓. บทบาททางบริหาร คณะสงฆ์ได้ร่วมมือกับรัฐในการช่วยจัดการศึกษาของชาติเป็น อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่าน้ำเชื้อเพื่อให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นที่จัดตั้งโรงเรียน การบอุบุญเรี่ยไรเพื่อจัดหาทุนมาใช้ในการจัดการศึกษา การก่อสร้างโรงเรียน และการชักจูงชี้แจงให้ราษฎรเห็นคุณค่าของวิชาความรู้

เพื่อส่งเสริมคณะสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาได้มีการสนับสนุนทั้งในค่าน้ำวิชาการ และการบริหารโดยรัฐ ดังนี้

๑. การส่งเสริมค่าน้ำวิชาการ โดยการสถาปนาสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์

ชั้น ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ซึ่งต่อมาได้สถาปนาเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๕๐ และการสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูง ของสงฆ์เถระนิกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมา ภายใต้การบริหารของกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส นอกจากจะมีการศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์แล้ว ยังได้มีการสอดแทรกการเรียนการสอนสมัยใหม่ด้วย ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับประโยชน์คือ กุลบุตรที่อยู่ตามหัวเมือง เพราะพระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงไข่มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นที่ฝึกอบรมวิชาความรู้เพิ่มเติมให้กับพระตามหัวเมือง ไซ้เป็นกองบัญชาการ แห่หลวงวิชาการ ในการผลิตตำราทางวิชาการและศาสนาเพื่อเผยแพร่สู่สามัญชนในระดับล่างทั่วพระราชอาณาจักร

๒. การส่งเสริมการบริหาร รัฐได้ส่งเสริมให้มีการจัดรูปแบบการบริหารคณะสงฆ์

ให้เป็นระเบียบมีแบบแผน สาธารณบาลบังคับบัญชาที่ลัดหลันเป็นการแน่นอน โดยใ้ตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นในพ.ศ. ๒๔๔๕ พระราชบัญญัติ ฯ นี้แม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละมณฑลมีระเบียบเรียบร้อยขึ้น และเป็นการแสดงความสนใจของรัฐต่อวิถีปฏิบัติ วินัยของสงฆ์ และกิจการของสงฆ์ยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาแต่ก่อน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะเห็นว่าขั้นตอนและข้อกำหนดในการบริหารกิจการของสงฆ์ นั้น ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดใ้พระสงฆ์ใ้ทำหน้าที่ในการใ้การศึกษาแก่ชุมชนอย่างจริงจัง โดยกำหนดใ้หน่วยปกครองและบริหาร ของสงฆ์ตั้งแต่หน่วยย่อย คือ ระดับเจ้าอาวาส จนถึงหน่วยใหญ่ คือ เจ้าคณะมณฑล ใ้มีหน้าที่รับผิดชอบคานการศึกษาของกุลบุตรด้วย เกิมก่อนหน้าที่จะมีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ไม่ใ้มีส่วนสัมพันธ์กับหน้าที่คานการศึกษาเลย การใ้ความรู้แก่กุลบุตรนั้นจะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของสงฆ์เป็นสำคัญ

ปัญหาและอุปสรรค

ในระยะแรกแห่งการจ้กการศึกษาตามหัวเมืองอย่างเป็นทางการโดยคณะสงฆ์นั้น ใ้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เมื่อพิจารณาในแง่ของปริมาณแล้ว นับใ้ว่าการจ้กการศึกษาโดยอาศัยคณะสงฆ์ใ้รับผลสำเร็จอย่างเกินคาดหมาย แต่ยังมีปัญหาในคานคุณภาพทางวิชาการและการจ้กการที่จะใ้โรงเรียนสามารถคานกิจการใ้ค้ต่อไป เนื่องจากการจ้กตั้งโรงเรียนนั้นกระทำขึ้นในระยะเวลายังสั้น ๆ กล่าวคือเมื่อผู้อำนวยการศึกษาใ้ไปตรวจการศาสนาและการศึกษา

ในที่ใดแล้ว เห็นว่าท้องถิ่นนั้นมีความเหมาะสมทั้งสถานที่ตั้งและครูที่จะสอน ราษฎรมีกำลังฐานะทางเศรษฐกิจพอที่จะอุดหนุนบำรุงการศึกษา ก็แนะนำเจ้าอาวาสให้ชักชวนศิษย์วัดให้มาเรียนเป็นกลุ่มโดยใช้ตำราหลวง มีการประเมินการศึกษาโดยการสอบ และการตรวจตราควบคุมคุณภาพมาตรฐานการศึกษาโดยผู้อำนวยการศึกษาและข้าหลวงธรรมการเป็นครั้งคราว เป็นรูปแบบใหม่ในการจัดการศึกษาที่มีการกำหนดหลักสูตร วิธีการเรียนการสอนโดยรัฐ แต่ชีวิตที่เป็นสถานศึกษาที่สืบทอดมาแต่โบราณ การจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์จะมีอัตราการขยายตัวมากในระยะ ๕ ปีแรกเท่านั้น หลังจากนั้นการขยายตัวทางการศึกษาจะอยู่ในอัตราที่ต่ำมาก เนื่องจากคณะสงฆ์ต้องประสบปัญหาและอุปสรรคมากมาย ทั้งปัญหาค่านการบริหาร และปัญหาค่านวิชาการ ดังนี้

๑. ปัญหาค่านประมาณ โดยเหตุที่รัฐไม่ต้องการรับภาระค่านค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา

จึงปล่อยให้คณะสงฆ์และราษฎรในแต่ละท้องถิ่นที่รับภาระในการจัดหาทุนบำรุงโรงเรียนเอง เพราะโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นตามหัวเมืองส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนเขลยศักดิ์ที่มีเงินอุดหนุนประจำจากรัฐ รัฐจะรับโรงเรียนวัดเหล่านี้เป็นโรงเรียนหลวงหรือโรงเรียนในความอุปถัมภ์ ก็ต่อเมื่อโรงเรียนนั้นสามารถดำเนินการได้เจริญก้าวหน้า มีจำนวนนักเรียนมากพอควร สามารถสอนตามแบบเรียนหลวงได้ การกำหนดให้โรงเรียนในความบำรุงของรัฐเพียงเมืองละโรง หรือแขวงละโรงเท่านั้นย่อมจะไม่เพียงพอแก่ความต้องการที่เรียนสำหรับเด็กในวัยเล่าเรียนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากได้ ถึงแม้รัฐจะตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา แต่ก็ไม่ประสงค์ที่จะรับภาระในค่านค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษา จึงผลักดันภาระในการอุดหนุนบำรุงการศึกษาให้ับราษฎรและวัดในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยให้วัดและชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนและบำรุงรักษาโรงเรียนด้วยเงินบริจาคเรียไร หรือเงินที่เก็บได้จากค่าเล่าเรียน แต่การสอนในโรงเรียนวัดนั้นจะมีการเก็บค่าเล่าเรียนน้อยมาก เพราะการให้การศึกษาถือเป็นวิทยาทานอย่างหนึ่ง และยังเป็นหน้าที่ของวัดที่พึงทำระโยชน์ให้กับสังคมอยู่แล้ว การที่โรงเรียนต้องพึ่งพาอาศัยรายได้ของราษฎรส่วนใหญ่ที่ประกอบการ เลี้ยงชีพด้วยการ เกษตรกรรมที่มีรายได้ค่อนข้างต่ำ และยังคงอาศัยสภาพดินฟ้าอากาศ จึงมีรายได้ไม่แน่นอน โรงเรียนมักเลิกล้มไปตามฐานะทางเศรษฐกิจของราษฎรในแต่ละปีด้วย

๒. ปัญหาค่านบุคคลากร

๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครู พระสงฆ์มีปัญหาในการไม่อาจปรับตัวให้ทัน

กับความจริงก้าวหน้าทางวิชาการสมัยใหม่ได้ เติมหลักสูตรการเรียนการสอนในชั้นมัธยมศึกษา
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยัง เน้นหนักความรู้ความวิชาหนังสือ พระองค์
 จึงไม่ต้องประสบกับปัญหาในการทำหน้าที่ครูนัก แต่ในระยะต่อมาเมื่อได้มีการกำหนดให้มีการสอน
 วิชาการใหม่ ๆ เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาความรู้ และโลกทัศน์สมัยใหม่ ให้เยาวชนสามารถ
 พัฒนาและปรับตนเองให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ คุรุพระส่วนใหญ่ไม่อาจจัดให้มี
 การเรียนการสอนตามกฎเกณฑ์และมาตรฐานใหม่ของส่วนกลาง ทั้งในด้านสาระและวิธีการ
 อีกทั้งประการหนึ่งผู้ที่ยังเรียนส่วนใหญ่ก็จะเล่าเรียนค่านวิชาธรรมะหรือการ
 บวชเรียนในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ พระสงฆ์ที่บวชนาน ๆ เท่านั้นจึงจะสนใจศึกษาค่านคณธรรมะ
 จึงหาพระที่มีความรู้ความสามารถที่จะ เป็นครูสอนหนังสือได้ยาก ทำให้ขาดความต่อเนื่อง
 ในการศึกษา เพราะไม่มีครูอาชีพที่ทำหน้าที่ค่านการศึกษาโดยเฉพาะ เมื่อครูพระที่ได้สอนหนังสือ
 ลาสิกขาไป โรงเรียนก็ล้มเลิกตามไปด้วยเพราะหาครูไม่ได้ มีโรงเรียนต้องเลิกไปเพราะเหตุ
 นี้อยู่มาก นอกจากนี้เมื่อพระตามหัวเมืองต้องมาศึกษาในเมืองหลวงมีความรู้ความสามารถสอบ
 พระปริยัติธรรมสนามหลวงได้ประโยชน์สูง ๆ ใ้รับพระราชทานสมณศักดิ์แล้ว ก็มักจะพำนักอยู่
 ในกรุงเทพฯ ไม่เป็นประโยชน์กับหัวเมือง การศึกษาตามเขตหัวเมืองจึงเจริญได้ช้า
 และยังมีปัญหาในเรื่องปริมาณและคุณภาพของครู คือจำนวนครูไม่พอกับความต้องการ คุณภาพ
 ของครูต่ำ เพราะพระครูไม่ได้เป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนมาค่านวิชาการและความรู้ในค่านวิชาการ
 โดยตรง จริงอยู่ว่าจะไ้มีการสอดแทรกวิชาการสมัยใหม่ เช่น ภูมิศาสตร์ ค่านวน สุขวิทยา
 ภาษาอังกฤษ ในหลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่กระทำได้ในวงแคบและจำกัดเฉพาะ
 ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ในขณะที่เดียวกันมหาธาตุวิทยาลัยซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์
 ฝ่ายมหานิกาย ก็ยังเน้นค่านการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยทั่วไปแล้ววิชาความรู้ของพระสงฆ์
 หัวพระราชอาณาจักรยังเป็นความรู้ในเรื่องพระปริยัติธรรม วิชาหนังสือไทย บาลี ขอม
 วิชาต่าง ๆ นอกจากนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชาการสมัยใหม่ ว่าไม่ได้
 เป็นวิชาที่นำไปสู่การหลุดพ้นกับมีความรู้สึกว่าเป็นที่ถ้อยบวชดำรงอยู่ในสมณเพศด้วยความตั้งใจที่จะ
 สละโลกแล้ว จึงมุ่งผูกพันกับเนื้อหาหลักสูตรของการศึกษาค่านปริยัติธรรมที่มีการประยุกต์
 เข้ากับสังคมน้อยมาก เป็นการจำกัดขอบเขตแห่งความมุ่งหมายและแนวความคิดของคณะสงฆ์
 ให้แคบเข้า แม้แต่ในปัจจุบันยังมีคำสั่งห้ามไม่ให้ภิกษุสามเณรเรียนวิชาที่พอย่างคฤหัสถ์ เช่น

วิชาช่างไฟฟ้า ช่างวิทยุ โทรทัศน์ พิมพ์ดีด ฯลฯ เมื่อพระสงฆ์เหล่านี้ต้องสูญเสียความสัมพันธ์ทางวิชาการแผนใหม่กับโลกภายนอกในการให้การศึกษาแก่กุลบุตร พระสงฆ์จึงสามารถกระทำได้ในระดับพื้นฐาน คือการสอนความรู้ในวิชาหนังสือ วิชาเลข การอบรมศีลธรรมจรรยาเท่านั้น อาจมีการฝึกฝนวิชาชีพบ้างขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของครูพระผู้สอนเฉพาะรายไป

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นครูลดลง เป็นลำดับ เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการสามารถผลิตครูและส่งไปสอนตามโรงเรียนในวัดตามหัวเมืองได้มากขึ้น ขบวนการที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในวิชาครูมาโดยตรง ก็ได้ทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ นโยบายจัดการศึกษาของชาติให้เป็นแบบสากลอันเป็นระเบียบวิธีทางการศึกษาแบบใหม่นั้น จำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความรู้และทักษะในด้านการสอนตามหลักวิชาสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่มีความรู้และความถนัดด้วยตนเองจึงจำเป็นต้องมีครูอาชีพประจำเป็นผู้ทำการสอนเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางการศึกษา และต้องเป็นครูที่มีความรู้ความเข้าใจในวิชาครูและวิทยาการสมัยใหม่ แม้ว่าการจัดตั้งโรงเรียนในระยะแรกนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยวัด

๒.๒ บทบาทของคณะสงฆ์ในฐานะผู้บริหาร แม้ว่าการจัดตั้งโรงเรียนนั้นจะได้อาศัยวัดแต่เมื่อการศึกษาได้ขยายตัวมากขึ้น มีจำนวนโรงเรียนและนักเรียนมากขึ้น จำเป็นที่จะต้องมีการบริหารงานและสายการบังคับบัญชาที่เป็นระบบ มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน แทนสายการบังคับบัญชาแบบเก่า แต่ทางคณะสงฆ์ไม่อาจอุทิศเวลาให้มันงานด้านการบริการการศึกษาแต่อย่างใด และไม่อาจปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ที่จะเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านการบริหารการศึกษาโดยตรง ทางคณะสงฆ์เองก็ได้เป็นผู้ขอรับให้กระทรวงธรรมการได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ของกระทรวงฯ ออกไปช่วยเหลือเจ้าคณะมณฑลในการบริหารการศึกษาด้วย เป็นต้นเคาของการเกิดกรมการมณฑล กรมการเมือง ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อเป็นศึกษาธิการมณฑล ศึกษาธิการจังหวัด ฯลฯ ในสมัยต่อมา

นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีข้อจำกัดในด้านการไม่สามารถให้การศึกษาแก่เด็กผู้หญิงได้ เป็นการจำกัดโอกาสแพ่งการศึกษาของเด็กหญิง

๓. ความแตกต่างในเรื่องของภาษา วัฒนธรรม และความเข้าใจนิคบางประการ ในท้องที่บางแห่งที่มีวัฒนธรรมทางภาษา ขนบธรรมเนียมที่แตกต่างจากส่วนกลาง แต่รัฐต้องการให้ราษฎรตามท้องถิ่นนั้นได้ฝึกการอ่านเขียนโดยใช้อักษรและภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งพระผู้เป็นครูไม่อาจสอนได้ "ละราษฎรในท้องถิ่นไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ภาษาไทยภาคกลาง

นอกจากนี้ราษฎรยัง เข้าใจนิยมเรียนหนังสือขอมโดยเข้าใจว่าเป็นบุญกุศล เป็นการเรียนหนังสืออันศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าจารึกพระไตรปิฎกเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม จึงไม่นิยมเรียนหนังสือไทย การเสาะเรียนหนังสือของศิษย์วัดบางแห่งจึงเป็นการเล่าเรียน ก ข นโม แล้ว หักอ่านหนังสือสวดมนต์จนคล่องแล้วเรียนหนังสือขอม เมื่ออ่านหนังสือขอมคล่องแล้ว ก็นับเป็นสำเร็จการศึกษา

๔. ปัญหาการอุปการะการสอนและการขาดแคลนครูโรงเรียน โดยเหตุที่โรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งขึ้นด้วยอาศัยความอุปถัมภ์จากราษฎร มักจะไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะซื้อหาอุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ ได้อย่างเพียงพอ และการที่ชาวบ้านยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษานัก เมื่อดูต้องรับภาระในการจัดหาอุปกรณ์การเรียนให้ทั้งโรงเรียนและบุตรหลานของตนยอมไม่อาจทำให้การศึกษาเป็นที่นิยมแพร่หลายได้

จากปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่ค่อย ๆ มีการเคลื่อนย้ายหนทางที่คานการศึกษาจากคณะสงฆ์ไปสู่ การดำเนินการโดยกระทรวงธรรมการและกระทรวงมหาดไทยในที่สุด

งานบริหารคาทอลิกศาสนาและการศึกษาได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาดใน พ.ศ. ๒๔๖๒ กรมศึกษาธิการได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบคานการศึกษาโดยตรง รวมอำนาจคานการศึกษาไว้หมด และได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ตรงกับลักษณะงานที่ปฏิบัติและรับผิดชอบอยู่จริง ๆ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ใ้ขยายกรมธรรมการไปสังกัดกระทรวงวัง

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ นับเป็นครั้งแรกที่รัฐได้ตรากฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาของพลเมือง เพื่อเป็นเครื่องประกันความมั่นคงในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาให้เด็กในวัยเล่าเรียนทั้งชายและหญิง ได้มีโอกาสเรียนหนังสือ การศึกษาดังกล่าวเป็นการให้เปล่า มีการระบุถึงหลักในการจัดและบริหารการศึกษา กำหนดประเภทของโรงเรียน การจัดตั้งโรงเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน ฯลฯ ไว้โดยละเอียด แต่ก็ไม่ได้ออกไปถึงบทบาทของคณะสงฆ์ในคานการศึกษาเลย แม้ว่าในการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอซึ่ง เป็นผู้แทนของฝ่ายปกครองจะมีหน้าที่ตามกฎหมายในการบริหารและการจัดตั้งโรงเรียน ก็ยังต้องติดต่อขอความร่วมมือจากวัดอยู่ทั้งในรูปของการขอความร่วมมือจากวัดในการเรียไรเงินทอง เพื่อการก่อตั้งโรงเรียน การขอให้พระ

ช่วยเป็นครูสอนในระยะแรก ๆ ที่กระทรวงธรรมการยังไม่พร้อมที่จะจัดหาครูเป็นจำนวนมากให้ย
โรงเรียนต่าง ๆ ได้

หลักในการจัดตั้งโรงเรียนที่เป็นแบบแผนและเอกเทศ โดยไม่ใ้กำหนดบทบาทของ
คณะสงฆ์ใดมีส่วนช่วยเหลืออย่างสำคัญเอาไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเหตุผลจากความ
เจริญก้าวหน้าของศิลปวิทยาการสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่อาจปรับตัวให้รับกับอารยธรรมและความ
เจริญแบบใหม่ได้และข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้านของคณะสงฆ์ที่อาจขัดต่อธรรมเนียม เช่น การไม่
สามารถให้การศึกษาแก่เด็กหญิง หรือในการเกี่ยวข้องกับงานด้านการบริหารการจัดการจัดการที่จะต้อง
มีเรื่องการจัดงบประมาณการวิ่งเต้นต่าง ๆ ที่คณะสงฆ์ไม่อาจกระทำได้โดยสะดวก บทบาทในค่าน
การให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติโดยคณะสงฆ์จึงค่อย ๆ ลดลง ทั้งนี้ พอดีจะอนมานในแ่ง
ทฤษฎีใ้ว่าการศึกษาแบบโบราณได้พบคไปเมื่อรัฐสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับได้ทั่วทุกตำบล
ทั่วพระราชอาณาจักรในพ.ศ. ๒๔๓๘ ซึ่งหมายความว่ามิโรงเรียนตั้งขึ้นทุกหนทุกแห่ง และเด็ก
ทุกคนจะต้องเข้าเรียนเมื่ออายุอยู่ในเกณฑ์บังคับ

อย่างไรก็ดี แม้จะได้มีการแยกหน้าที่ในการศึกษาออกไปจัดทำโดยฝ่ายฆราวาสและได้
มีระบบโรงเรียนของรัฐเกิดขึ้นแล้วก็ตาม พระสงฆ์ยังคงใ้ความสนับสนุนด้านการศึกษาอย่างเต็มที่
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท พระสงฆ์ยังสามารถช่วยเหลือทางราชการโดยใ้รับอาราธนา
เข้าช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลที่สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่กั้นคันหรือ
ทางไกลความเจริญ การคมนาคมไม่สะดวก มีโรคภัยไข้เจ็บชุกชุม ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวยัง
ขาดแคลนครู การช่วยบรรเทาภาระของรัฐในเรื่องงบประมาณเพื่อการศึกษาโดยการช่วยเรียไร
เงินเพื่อสร้างโรงเรียนแม้แต่ในตัวเมืองยังมีสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ให้เห็นอยู่ในปัจจุบันคือการที่โรงเรียน
ชายหลายแห่งยังคงอาศัยสถานที่ของวัดอยู่และชื่อของโรงเรียนมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โรงเรียนวัด"
เช่น โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม โรงเรียนวัดนวลนรดิศ ฯลฯ
ที่ใ้คำเนื่กกิจการมาจวบจนปัจจุบัน เป็นแต่เพียงการเปลี่ยนหน้าที่ของผู้ทำหน้าที่ใ้การศึกษา
จากครูพระมาสู่ครูฆราวาส แต่พระสงฆ์ใ้เปลี่ยนเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน การร่วมมืออย่าง
ใกล้ชิดระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักรในกิจการคานต่าง ๆ ทำให้ศาสนากลายเป็นหลักแห่งศีลธรรม
และจริยธรรมของชาติ และใ้มีการกำหนดใ้เป็นวิชาบังคับในโรงเรียนของรัฐด้วย ซึ่งตาม
โรงเรียนต่าง ๆ ก็มักจะนิมนต์พระสงฆ์ไปช่วยอบรมศีลธรรมจรยาแก่นักเรียนของตน นอกจากนี้
จะสังเกตุเห็นลักษณะและอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการศึกษาที่ยังหลงเหลืออยู่ให้เห็นในรูปของพิธี
กรรมทางการศึกษา เช่น พิธีกรรมทางการศึกษา เช่น พิธีไหว้ครู การสวดมนต์ไหว้พระตอนเข้า
การสวดมนต์ในวันสุกัลป์คาห์เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปิภามารคาและครู